Liubomiras Gadonas: politinė-diplomatinė, informacinė, organizacinė ir mecenatinė veikla

Adomas BUTRIMAS

Gilinantis į Žemaitijos bajorų Gadonų giminės istoriją, jų publikuotą rašytinį ir rankraštinį palikimą Žemaitijoje (Sedoje ir kt.), Paryžiaus lenkų bibliotekoje (nuo 1993 iki 2026 m.) ir Krokuvos nacionalinio muziejaus Kunigaikščių Čartoriskių bibliotekos rankraštyne bei Ikonografijos skyriuje (2019 m.), vėrėsi jos vyrų ir moterų (pastarųjų iki šiol visai menkai žinomų) nepaprastai aktyvus dalyvavimo 1794 m. Tado Kosciuškos sukilime, Napoleono žygio metu buvusios Žemaičių kunigaikštystės teritorijoje vykusiuose įvykiuose, 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų kovose vaizdas. Iš pradžių kovota ir veikta savo tėvų žemėje. Vėliau Gadonų laukė kalėjimai, tremtys, dvarų konfiskavimai, iškiliausi šios giminė žmonės buvo paskelbti net pirmos kategorijos nusikaltėliais. Jiems, vengiant persekiojimo ir susidorojimo, teko pasitraukti į Prancūziją, patirti, kaip jie patys įvardijo, sunkią „klajūno“ dalią, o kai kurie neišvengė ir sunkios Sibiro tremtinių lemties.

Giminės mecenatinė veikla Žemaitijoje

Vilhelmas Gadonas – vienas pirmųjų šios giminės atstovų. Jis Žemaitijoje įsikūrė apie 1630–1708 metus. Yra padovanojęs 1 000 timpų medinės Degenių (vėliau pavadintai Gadūnavo) bažnyčios statybai, o jo žmona Eleonora Radzevičiūtė šiai Sedos bažnyčios filijai padovanojo 1 valaką ir 20 margų žemės.

Vladimiras Gadonas (mirė Prancūzijos Nansi mieste), paveldėjęs Žemalės dvarą, 1826 m. pastatė akmeninę Žemalės bažnyčią ir buvo miestelio žydų bendruomenės sinagogos fundatorius. Jo žmona 1853 m., jau po vyro mirties, tapo Žemalės mokyklos, bendrabučio bei 12 vietų našlaičių prieglaudos fundatore.

Žymiausi Šiaurės Vakarų žemaičių bajorų giminės atstovai Gadonai, siekę ir įgiję puikų išsilavinimą, buvo talentingi, puikūs organizatoriai, sukilėlių būrių Žemaitijoje vadai, rašytojai, jaunimo švietėjai, o po sukilimų, Napoleono žygio pralaimėjimo (jame Gadonai taip pat aktyviai dalyvavo) iš patriotiškumo toliau tarnavo „pavergtai tėvynei“, tapo iškiliais Lenkijos ir Lietuvos kultūros veikėjais, lituanistikai ir polonistikai svarbių institucijų kūrėjais (Lenkų bibliotekos Paryžiuje ir kunigaikščių Čartoriskių bibliotekos bei muziejaus Krokuvoje). Šioje srityje ypatingi nusipelnė Liubomiras Gadonas, kuris kartu su kitais išeiviais iš Žemaičių žemių ir su kitų buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių atstovais, Mintaujos ir Kražių gimnazijų, Vilniaus aukštosios mokyklos (Vilniaus universiteto) bei Tartu universiteto auklėtiniais šiuos darbus atliko su nepaprastu atsidavimu. Liubomiras tapo bene ryškiausiu, labiausiai išsilavinusiu savo giminės atstovu, mokslo ir meno talentų rėmėju, 1863–1864 m. sukilėliu, rašytoju, istoriku, žurnalistu ir diplomatu, kuriam po sukilimo pasitraukus į užsienį, kaip ir kitiems šios giminės patiems talentingiausiems, niekada nebebuvo leista sugrįžti į gimtuosius Žemaičius, nors bandyta, pastangų buvo dedama daug kartų.

Teisininkas, lietuvių ir lenkų visuomenės veikėjas, publicistas, istorikas, mecenatas Liubomiras Gadonas (1831–1908). Dailininkas nežinomas. Nuotrauka iš: https://inx.lv/J6Oi9

Liubomiras gimė Aloyzo Gadono, gimusio 1794 m., Napoleono gvardijos Krasinskio pulko ulonų „poručiko“ Žemietijos teisėjo, Telšių pavieto

Donacinis įrašas nugarinėje šv. Aloyzo paveikslo pusėje, kad Grūstės (Mažeikių raj.) koplyčiai jį dovanojo Aloyzas Gadonas 1848 m. rugpjūčio 28 d. P. Šverebo nuotr., 2008

(apskrities), 1831 m. sukilėlių dalinio vado „Reunion“ ordino kavalieriaus ir Amelijos Jankevičiūtės šeimoje (Butrimas A., 2019, p. 306). Stodamas į Tartu universitetą Liubomiras užrašė, kad yra gimęs Sedoje 1831 m. gruodžio 31 d., tačiau Povilui Šverebui šios parapijos giminių įrašų knygose, kurios suskaitmenintos, tai galinčio paliudyti įrašo aptikti nepavyko (LCVA, f. 1444, ap. 1, b. 32, gimimų metrikų knyga už 1828–1835 m.). Gali būti, kad Liubomiro tėvui aktyviai dalyvaujant sukilime (vadovavo 280–580 sukilėlių būriui (Sliesoriūnas,1974, p. 260), vėliau represuotam, o motinai su naujagimiu iš Sedos dėl politinės situacijos priverstai pasitraukti į savo tėviškės dvarą Skuode, įrašas apie Liubomiro gimimą galėjo atsirasti Skuodo parapijos metrikų knygose. Kituose šaltiniuose Liubomiro gimimo data nurodyta 1831 m. gruodžio 16 d.; čia gali būti dviejų kalendorinių sistemų derinimo data (Tyla A., 2013, p. 104).

Išsilavinimas

Kaip jau minėta, bėgant nuo galimų sukilimo pasekmių dar būdamas kūdikis Liubomiras su savo motina Amelija atsidūrė Skuodo dvare – senoje Žemaičių bajorų Enkaičių šeimoje. Vaikystėje jį mokė mama ir guvernantės. Būdamas 9-erių metų amžiaus neteko motinos. Jo auklėjimą ir mokymą tada perėmė patriotiškai nusiteikę dėdės – 1816 m. gimę Jonas ir Valerijonas, žinomi jau Jankevičių pavarde (Błaszczyk G., t. 2, 2015, p. 399–403). Jauni dėdės į sūnėno auklėjimą ir mokymąsi žiūrėjo labai atsakingai, namuose

Šv. Aloyzo paveikslas, Grūstės (Mažeikių raj.) koplyčiai dovanotas iš Sibiro grįžusio 1831 m. sukilėlio Aloyzo Gadono, Liubomiro Gadono tėvo. P. Šverebo nuotr., 2008

Gadonų šeimos XIX a. akmens mūro mauzoliejus Grūstės kapinėse. S. Butrimienės nuotr., 2019

jis mokėsi kelių užsienio kalbų, istorijos, literatūros.

Praėjus 10 metų nuo ištrėmimo, tėvas Aloyzas, tikėtina, sugrįžo į tėvynę – Sedą, tačiau čia jį pasitiko tušti namai. Gadonų dvaro pastatai 1848 metais buvo įtraukti į nereikalingų, parduotinų dvarų

(Nukelta į 38 p.)

Adomo Čartoriskio ir jo sūnų Vladislovo ir Vitoldo portretinė nuotrauka. Paryžius, 1860 m.

sąrašą (LVIA, f. 525, ap. 2, b. 3194, l. 126–128).

Tų liūdnų posukiliminių tremčių atmintį liudija jėzuitų Šventojo Aloyzo paveikslas, kurį, kaip liudija donacinis įrašas, esantis kitoje paveikslo pusėje, iš tremties grįžęs ir policijos priežiūroje buvęs Liubomiro tėvas Aloyzas Gadonas padovanojo Grūstės kapinių koplyčiai, pastatytai Sedos parapijos Grūstės kapinėse, kuriose panašiu laikotarpiu iš akmens mūro buvo įrengtas Gadonų šeimos mauzoliejus (žr. p. 37).

1845 m. grįžus tėvui iš tremties, broliai Jankevičiai išsiuntė sūnėną mokytis į Jelgavos (Mintaujos) gimnaziją, dar vadinamą „Academia Petrina“, kuri 1775 m. buvo pastatyta jos žymiojo įkūrėjo Petro Birono garbei. Šios akademijos veiklą aprobavo jau paskutinis Lietuvos-Lenkijos karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis. Liubomiro mokymosi metais (nuo 1838 m.) ji jau buvo gubernijos gimnazija, tačiau išlaikė pagrindinę mokymosi kalbą – vokiečių. Šiaulių gimnazija tada dar neveikė, Kražių – jau buvo perkelta į Kauną. Vėliau Jelgavoje dirbo nemažai iš Lietuvos kilusių puikių dėstytojų, bet Liubomiras tada gimnaziją jau buvo baigęs.

Jelgavoje, dalyje Birono rūmų, veikė Kuršo muziejus. Gimnazijoje moksleiviai buvo skatinami domėtis krašto praeitimi, kaupti kolekcijas. Kilmingieji šios mokyklos auklėtiniai XIX a. iš Šiaurės Lietuvos dvarų į šį muziejų atvežė net 296 archeologinius radinius. Rygos istorijos muziejuje yra saugomos to laikotarpio Mintaujos muziejaus kartotekos. Jose kartu su kita informacija yra nurodyta, kurie Rygos ir Mintaujos gimnazijose besimokantys moksleiviai bei vokiečių kilmės baronai ir grafai iš Šiaurės Žemaitijos dvarų buvo susidomėję archeologija ir krašto istorija (Butrimas A., 2019, p. 32).

Kadangi Jelgavoje mokslas vyko vokiečių kalba, ši Liubomirui tapo gimnazijoje jo gerai išmokta užsienio kalba, kurią jis toliau tobulino Tartu universitete. Studijuodamas Estijoje išmoko ir daugiau kalbų – jis laisvai kalbėjo ir rašė vokiečių, prancūzų, anglų, lenkų kalbomis. Mokėjo ir lietuvių kalbą, ja domėjosi, rinko kalbinę medžiagą, kurią jam siųsdavo informantai. Ši medžiaga šiuo metu saugoma Krokuvoje – Kunigaikščių Čartoriskių bibliotekos Rankraščių skyriaus fonde (Išrašai, pastabos, ištraukos iš Čartoriskių bibliotekos, f. 7331, III t., 1. Baltai, 4. Joakimas Lelevelis 5. „Lietuviškos pavardės“).

Tartu (Dorpato) universitete

Liubomiras, baigęs Jelgavos gimnaziją, kaip ir dalis kitų gabesnių, turtingesnių jos absolventų, pasuko į Tartu (Dorpato) universitetą, kuris tada gyveno „aukso amžių“, turėjo puikią vokišką profesūrą. Čia tuo metu mokėsi ir garsios Telšiuose buvusios Göldnerių vaistininkų dinastijos atstovai – Fridrichas, Leopoldas Nicolajus, Teodoras (jie beveik visi studijavo mediciną arba farmaciją). Liubomiras kartu mokėsi ir su garsiais Zdoniškės (Telšių apskritis) dvaro savininkais Justu ir Cleopu Dymšomis, Žygimantu ir Adolfu Przeciszevskiais iš Tytuvėnų, Liudviku Daukantu iš Dūseikių (Telšių apskritis) ir kitais savo netolimais kaimynais (Tyla A., 2013). Dalis bendramokslių buvo gana artimi jo giminės, 1831 m. sukilėlių vaikai.

Liubomiras Tartu universitete sutiko žymų Livonijos istoriką, Švedijos archyvų žinovą, Baltijos regiono viduramžių istorijos specialistą savo mokytoją Carlą Schirreną, bendravo su juo.

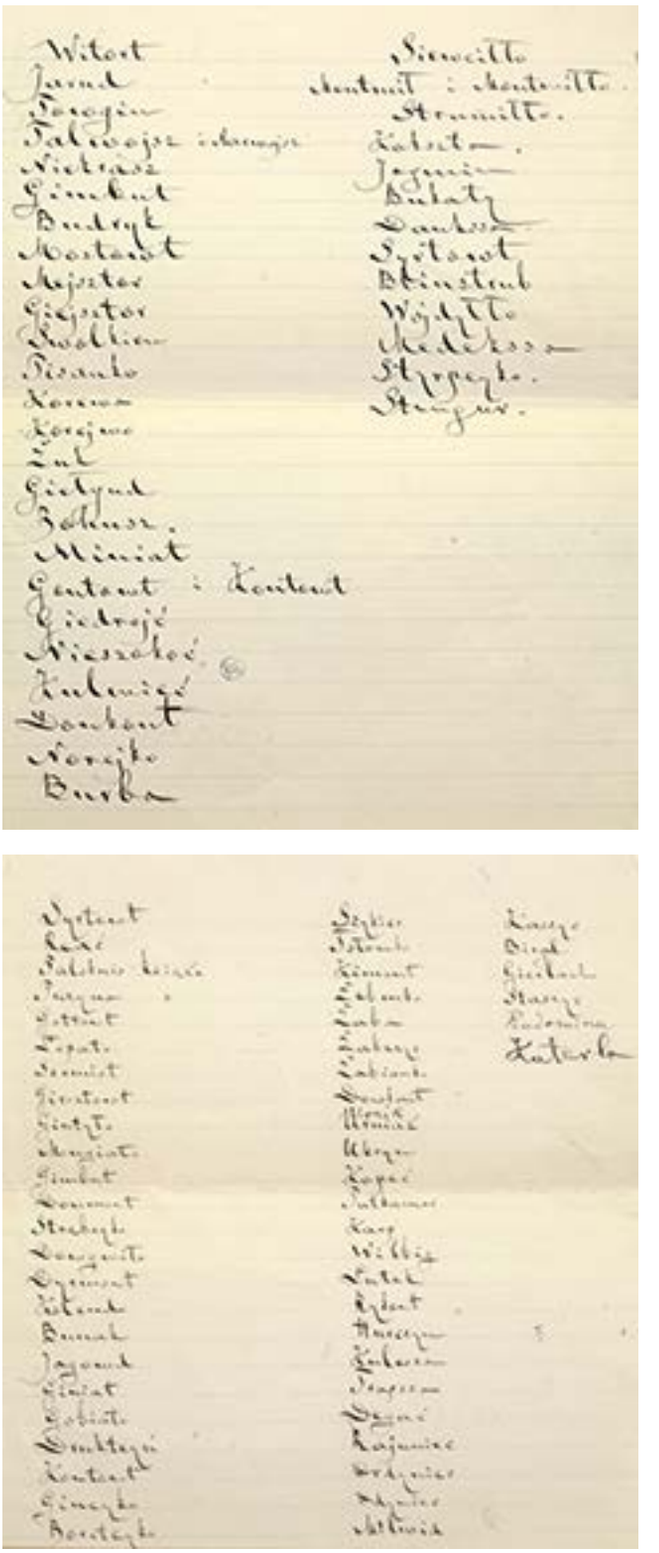
1856 m. Liubomiras baigė studijas Tartu uni-

versiteto Teisės fakultetą ir įgijo mokslų kandidato laipsnį. Jis tame pačiame universitete baigė ir diplomatijos studijas, daug kuo lėmusias jo tolimesnę veiklą (Kieniewicz, iPSB; Czerwinska-Pyzik, 2010, p. 15, Internetowy Polski Slownik Biograficzny http://www.ipsb.nina.gov.pl, 2026 05 07).

Po dalyvavimo 1863–1864 m. sukilime Kaune jis buvo priverstas emigruoti. Įsikūrė Paryžiuje ir apie 1867-uosius metus suartėjo su Čartoriskių šeima, pirmiausiai – su buvusio Rusijos imperijos užsienio reikalų ministro Adomo Jurgio Čartoriskio sūnumis Vladislovu ir Vitoldu, kurie aktyviai dalyvavo politinėje veikloje. Liubomiras iš pradžių dirbo laikraščių redakcijose, o nuo 1867 m. – Vladislovo Čartoriskio spaudos agentūroje. Paryžiuje jis tapo „Otel Lamber“ (Hotel Lambert) politinio Čartoriskių ratelio aktyviu nariu ir atitinkamai pagal savo specialybę atliko įvairias diplomatines misijas. Šiam darbui jis buvo labai gerai pasirengęs.

Be jau minėtų Liubomiro kaimynų bei represuotų 1831 m. sukilėlių vaikų, giminaičių, tarp jo artimiausių draugų, su kuriais jis bendravo visą gyvenimą, buvo dar Mintaujos gimnazijoje sutiktas žymusis Livonijos istorikas, latgalių dialekto tyrinėtojas, dailės ir bažnyčios istorikas baronas Gustavas Manteuffelis.

Kadangi Latgala po 1561 m. tapo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalimi (1561–1629 m.), o vėliau – Lietuvos-Lenkijos Respublikos dalimi (1629–1721 m.), neatsitiktinai ir pirmoji latviška knyga (Katalikiškas Kanizijos Petro mažasis katekizmas) buvo išleista 1753 m. Vilniuje latgalių tarme. Posukiliminiu laikotarpiu (nuo 1849 m.) Latgalos žemės tapo Žemaičių vyskupystės dalimi (jai 1860 m. Latgaloje priklausė 306 parapijos). Čia savo vyskupystės tikinčiuosius lankė vyskupas Motiejus Valančius, jis ir jo pagalbininkai latgalių ir latvių kalbomis leido religines giesmes, katekizmus (Veitas Matas Kiprijonas, 2004). Motinos įtakoje į katalikybę perėjęs baronas G. Manteuffelis tapo aktyviu latgalių valstiečių švietėju, religinės literatūros kūrėju ir platintoju. Jo, Žemaičių vyskupo M. Valančiaus, L. Gadono ir Rokiškio grafo Ignoto Tyzenhauzo dukters Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdeckienės bei kitų buvusios Livonijos didikų dėka gimė unikalus kūrinys, neseniai eksponuotas ir Lietuvoje. Tiesa, Gustavo ir žymiausių lenkų istorikų bendradarbiavimą temdė tada ypatingai akcentuojamas civilizacinis Livonijos ordino vaidmuo vadinamojoje Livonijos teritorijoje – estų, latvių genčių žemėse, o taip pat ir Infliantuose (Inflianty Polskie) arba latgalių žemėse, bet apie tai – kiek vėliau.

Liubomirui Gadonui informantų atsiųstos lietuvių pavardės. Rankraščiai saugomi Kunigaikščių Čartoriskių bibliotekos Rankraščių skyriuje Krokuvoje

(Nukelta į 40 p.)

G. Manteuffelis yra monografijos apie Tartu universitetą, jo profesorius autorius. Krokuvoje išlikęs jo susirašinėjimas su Liubomiru liudija, kad jie bendradarbiavo ir leidybos srityje.

Kitas Liubomiro Tartu universiteto draugas buvo trimis metais už jį vyresnis Rusteika Juozapas, sūnus Pranciškaus, gimęs 1828 m. birželio 23 dieną Ukmergės apskrities Lukainių dvare. Jis į Tartu universiteto Teisės fakulteto diplomatijos studijas įstojo 1847 m., o 1848 m. iš jų pasitraukė, po 1848 metų tautų pavasario įvykių emigravo į Angliją. Ryšius su Liubomiru palaikė visą laiką.

J. Rusteika Tartu universitete buvo gavęs gerą išsilavinimą, tad vertėsi paskaitomis. Anglijoje, o vėliau ir Paryžiuje jo namai buvo atviri visiems emigrantams, kuriems reikėjo paramos. Pasižymėjo kuklumu, geraširdiškumu, labdaringa veikla ir ligonių globa. Persikėlęs gyventi į Paryžių, dalyvavo daugelio emigrantus vienijusių organizacijų veikloje, dirbo Paryžiaus lenkų bibliotekoje. Buvo poeto Adomo Mickevičiaus šeimos draugas. Jo ir Liubomiro Gadono pavardės yra įrašytos Paryžiaus lenkų bibliotekos „Atminimo – nusipelniusiųjų“ lentoje (eilės numeriai 4 ir 5).

Kauno epizodas. Sukilimas

Liubomiras po studijų dirbo Kaune – kriminaliniame teisme, bajorų teismo teisėju (asesoriumi). Šiame mieste jis aktyviai dalyvavo politiniame ir visuomeniniame gyvenime, buvo Kauno bajorų klubo direktorius, prisidėjo rengiant Valstiečių reformos projekto, kurį kartu su juo, J. Geištoru rengė ir kai kurie kiti Žemaitijos bajorai, tarp jų ir Liubomiro giminaitis Eduardas Izidorius Riomeris, kuris buvo vedęs Tito Gadono seserį (ji Telšių apskrityje valdė Vambutų dvarelį). Dirbant prie projekto Telšių apskritį atstovavo dar du Gadonai (Titas – Augustino Gadono sūnus ir Antanas Gadonas – Felicijono Gadono sūnus). Liubomiras iš viso rengėjų ratelio išsiskyrė savo išsilavinimu, įsigilinimu į klausimo esmę. Parengtą projektą pasirašė Kauno bajorai ir įteikė jį Rusijos imperatoriui Aleksandrui II, traktu per Vilnių vykusiam į Varšuvą. Deja, valdovas projektui nepritarė (Zaleski B., 2012, p. 343, 344; Gieysztor A., 1913, t. 1, p. 82–89). Prasidėjus sukilimui, Liubomiras Kaune trumpą laiką vadovavo sukilėliams nors labai aktyviu sukilimo dalyviu jis ir nebuvo. Labai išgyveno, kai sukilimas pralaimėjo.

Į sukilimą buvo įsitraukusi visa Žemaitijoje gyvenusi jo giminė. Sukilimą numalšinus, daugelis jų buvo represuota, ypač nukentėjo Antano Gadono žmona Marija Olenskytė (ji buvo areštuota). Nukentėjo ir Tito Gadono žmona – našle tapusi Emilija. Apie Kegų, Šėmų, Vembutų dvarininkių veiklą, jų paramą 1863–1864 m. Pušinės miškuose prie Luokės, Žarėnų, Janapolės veikusiems sukilėliams savo nebaigtoje autobiografijoje pasakoja rašytoja Julija Beniuševičiūtė Žymantienė-Žemaitė (Žemaitė, 1921, p. 14–22).

1867 m. amnestija Liubomiro nepalietė. Išlikę jo laiškai, rašyti G. Manteuffeliui ir kitiems bičiuliams, liudija, kad Liubomiras net įtakingų draugų padedamas visą gyvenimą siekė, kad būtų amnestuotas ir vėl galėtų sugrįžti į savo tėvynę.

Emigracijoje jo antrąja tėvyne pirmiausia tapo Prancūzija ir Čartoriskių šeimos aplinka. Tuo laikotarpiu beveik visą laiką, išskyrus trumpas išvykas į Čartoriskių šeimos jam pavedamas diplomatines misijas, jis gyveno Paryžiuje.

Kai įsikūrė Paryžiuje, iš pradžių, nuo 1865 metų, jis dirbo „Dziennik Poznański“ redakcijoje žurnalistu, vėliau rašė straipsnius lenkų kalba leidžiamiems laikraščiams. 1867 m., kai su juo susipažino Čartoriskių šeima, buvo priimtas dirbti į Vladislovo Čartoriskio (buvusio Rusijos imperijos užsienio reikalų ministro Adomo Čartoriskio sūnaus) spaudos agentūrą. Einant laikui Liubomiras net keturiems dešimtmečiams savo likimą susiejo su šios šeimos ir „Otel Lamber“ (Hotel Lambert) politine veikla, kuriai vadovavo Čartoriskiai. Tuo laikotarpiu jis tapo asmeniniu V. Čartoriskio sekretoriumi, dalyvavo šios šeimos vykdomoje politinėje, finansinėje, labdaringoje ir kultūrinėje-organizacinėje veikloje, buvo ir daugelio šios giminės narių, tarp jų ir giminės moterų, patikėtiniu, patarėju – tapo tarsi jų šeimos nariu.

Daugiau negu dešimt savo paskutiniųjų gyvenimo metų (iš pradžių Paryžiuje, o vėliau ir Krokuvoje) Liubomiras daug dirbo Krokuvoje įkuriant Kunigaikščių Čartoriskių biblioteką, archyvą ir muziejų.

Informacinės veiklos organizatorius

Liubomiras, be jau minėtos nuolatinės žurnalistinės veiklos, kartu su kitais V. Čartoriskio rato kolegomis dirbo ir „Corespondence du Nord-Est“. Tai buvo informacinė telegrafo agentūra, visų pirma Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos spaudą aprūpinanti žiniomis iš Rytų Europos, ypač iš buvusių Abiejų Tautų Respublikos teritorijų ir iš dalies – iš Austrijos–Vengrijos. Straipsniai, parengti svarbiausiomis to meto Europos kalbomis, atspindėjo Lenkijos ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, tarp jų ir buvusios Livonijos žemių, poziciją. Liubomiras šioje agentūroje dirbo sėkmingai, nes turėjo puikų išsilavinimą ir mokėjo daug kalbų. Šia savo veikla jis stengėsi pasitarnauti savo tada okupuotai buvusiai Tėvynei ir tėviškei, į kurią jis ilgus metus veržėsi sugrįžti. Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad daugiau jokiu istoriniu laikotarpiu Vakarų Europos spaudoje nebūta tiek korespondencijos apie Rytų Europos reikalus, kaip tada ir nurodo, kad tai buvo informacinės telegrafo agentūros „Nord Est“ bei asmeninis L. Gadono nuopelnas.

Diplomatinė veikla

Liubomiras vykdė ir kai kuriuos labai svarbius Čartoriskių stovyklos diplomatinius pavedimus. Žinomos jo diplomatinės misijos Didžiojoje Britanijoje (ten jo slapyvardis buvo „Poraj“). Kaip diplomatas Liubomiras darbavosi ir Serbijoje, Milane, Austrijoje ir Vengrijoje.

1864 m., dar iki tapdamas etatiniu Čartoriskių darbuotoju, jis bandė trumpam nutolti nuo emigracinės veiklos, apsigyveno Vokietijoje ir ėmėsi žygių, kad galėtų sugrįžti į Žemaitiją. Nepavyko, nes suimti ir tardomi jo kolegos, žinodami, kad Liubomiras yra emigravęs ir Rusijos valdžiai sunkiai pasiekiamas, per tardymus sakydavo, kad jis buvo vienas svarbiausių sukilimo vadų Lietuvoje. Tokie teiginiai, kaip jau minėta, nebuvo visiška tiesa.

Kultūrinė veikla būnant emigracijoje Paryžiuje ir Krokuvoje

Liubomiras aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, buvo svarbiausios emigrantų draugijos (1854 m. įkurtos „Istorija ir literatūra“) sekretorius. Jis labiausiai nusipelnė dokumentuodamas jos veiklą bei gausindamas draugijos rinkinius. Po to, kai 1868 m. Liubomiras į šią draugiją įstojo, jos veikla labai suaktyvėjo, tapo puikiai dokumentuota. Tai liudija jos išsamūs metiniai raportai (Rocznik Towarzystwa Hystoryczno-literackiego (Anales de la Societé Historique et Litteraire) 6 vol in-8. Année 1866, 375 p., Année 1867, 412 p., Année 1868, 441 p., Année 1869, 310 p. Paris, Libraire du Luxemburg, Année 1870–1872, 676 p., Année 1873–1878, 2 vol. 419 p. ir 458 p. Poznan, chez Županski). Iš pradžių L. Gadonas buvo šios draugijos sekretoriaus pavaduotojas ir atsakingas už jos finansus. Jis yra šios draugijos iškilmingo manifesto autorius (Butrimas A. Žemaičių [...], 2019, p. 101, 102). Keliais metais vėliau buvo išleista Liubomiro parašyta draugijos jubiliejui skirta monografija (Gadon L., 1883, 169 p.). Jis labai rūpinosi draugijos turtu ir sugebėjo jį išsaugoti Paryžiaus Komunos laikotarpiu, net tada, kai komunarai jį patį areštavo ir įmetė į Bastiliją.

Paryžiuje likusiai saujelei emigrantų tomis itin žiauriomis ir kruvinomis dienomis, kai daugelis neturėdavo net ko pavalgyti, L. Gadono namai ir jų svetingumas buvo tikras išsigelbėjimas. Jo veiklą draugijoje „Istorija ir literatūra“ labai vertino Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje atsidūrę emigrantai – jis jiems buvo didelis autoritetas. Ši draugija buvo įtakinga, ją net Napoleonas III 1866 metais dekretu pripažino „visuomenei naudinga institucija“ (Butrimas A., 2019, p. 103).

Liubomiras vienas pirmųjų emigracijoje pasižymėjo konkrečia lituanistine veikla. Jam vadovaujant 1886–1888 m. buvo paskelbtas konkursas „Politiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1386–1569 metais. Monografija laisvai pasirinkta tema“. Tai laikytina itin svarbiu lituanistikos įvykiu. Komisija geriausiai įvertino du darbus: I premija ir 2400 frankų (ypatingai didelė suma to meto emigrantams) atiteko Anatolijaus Levicko rankraščiui „Švitrigailos sukilimas“, o II vieta ir 1200 frankų buvo skirta Feliksui Koniečny už rankraštį „Jogaila ir Vytautas Krėvos unijos laikotarpyje 1382–1392 metais“ (Czerwinska-Pyzik, 2010, p. 136).

Liubomiro visuomeninės veiklos sėkmę, be abejo, lėmė jo artimi ryšiai su Čartoriskių šeima. Šių didikų gera finansinė padėtis Liubomirui su-

(Nukelta į 42 p.)

Lenkų bibliotekos Paryžiuje antspaudas su Lietuvos ir Lenkijos herbais. Lenkų biblioteka Paryžiuje

Nugarinė atvirlaiškio, siųsto iš Rygos į Paryžių Liubomirui Gadonui, pusė su jo adresu. Kunigaikščių Čartoriskių biblioteka Krokuvoje. S. Butrimienės nuotr., 2019 m.

darė galimybę skatinti Lietuvos ir Lenkijos istorijos tyrinėjimus, remti mokslininkus ir studentus, padėjo ir renkant tam reikalui aukojamas kitų turtingųjų lėšas. Vien iš savo 6 tūkst. frankų algos, kuri, kad ir buvo labai didelė, lyginant su tuo, kokias pajamas tada turėdavo prancūzai ir ypač jų šalyje gyvenę emigrantai, tokių konkursų jis vienas nebūtų galėjęs organizuoti.

Paryžiaus lenkų bibliotekos direktorius

Tarp emigrantų išaugęs Liubomiro autoritetas lėmė, kad jis 1880 m. tapo Lenkų bibliotekos direktoriumi. Nuo 1853 m. ši biblioteka turėjo jai priklausantį pastatą Paryžiaus centre (Šv. Liudviko saloje, Quai d' Orleans 6). Ten ji veikia ir dabar. Šios bibliotekos direktoriumi L. Gadonas dirbo iki 1894 metų (Biernat A., 2024, p. 244). Drąsiai galiu teigti, kad jis su keliais bendraminčiais žemaičiais ir lietuviais buvo šios bibliotekos kūrėjas. Tarp tų bendraminčių, bendražygių buvo ir Adomas Čartoriskis, Vilniaus švietimo apygardos kuratorius Teodoras Moravskis, Liudvikas Pliateris, vėliau – Adomas Mickevičius, jo sūnus Vladislovas, Julijonas Ursinas Niemcevičius, iš Trakų apskrities kilęs Feliksas Vrotovskis, po takoskyros su „karoniažais" Lietuvos ir Rusios žemių draugijai priklausęs iš Minsko gubernijos kilęs Eustachijus Januškevičius bei Liubomiro Tartu universiteto laikų draugas Bronislovas Zaleskis. Jie iki XX a. pradžios išaugino bibliotekos fondą iki 80 000 tomų, surinko gausius rankraščių, piešinių, grafikos, senosios polonistikos, periodikos, plakatų, kartografijos rinkinius.

Liubomiras kaip asmeninis Čartoriskių sekretorius kuriant biblioteką atliko dvi funkcijas – iš Vilniaus, Varšuvos, Rygos ir kitų Europos miestų kolekcininkų, antikvarų nupirko daug knygų Čartoriskių šeimos, ir lenkų bibliotekos rinkiniams.

Gyvendamas Paryžiuje jis palaikė ryšius su žymiu to meto mokslininku Ignacijumi Domeika, Telšiuose gyvenusiu kultūros istoriku Mykolu Eustachijumi Brenšteinu ir daugeliu kitų mokslo ir kultūros žmonių. Tai taip pat darė įtaką jo sėkmingai visuomeninei veiklai.

1875 m. Liubomiras vėl pabandė išsiaiškinti savo galimybes grįžti į gimtinę. Deja, deja... Paaiškėjo, kad jam vis dar nėra jokių galimybių sulaukti palankių žinių. Tada jis ėmė galvoti, kaip atsidurti bent arčiau savo gimtųjų vietų, kad galėtų atkurti ryšius su ten likusiais artimaisiais, giminėmis, mokslo draugais. Tuo pačiu metu jis rūpinosi ir Čartoriskių kolekcijų likimu Paryžiuje.

XIX a. pabaigoje lenkų ir lietuvių elitas ėmė kurti planus atgaivinti senosios Lenkijos ir Lietuvos sostinę Krokuvą. Svarbiausia to priežastis buvo ta, kad ji tuo metu priklausė Austrijos ir Vengrijos valstybės sudėtyje buvusiai Galicijai, o Varšuva Rusijos imperijai priklausė ir po 1863 m. sukilimo, tad bet kokia politinė veikla Varšuvoje buvo sunkiai įmanoma. To meto Lenkijos spaudoje buvo daug rašoma apie plačiojoje visuomenėje besiplečiantį sąjūdį, kuris palietė ir patriotiškai nusiteikusios buvusios Lenkijos ir Lietuvos žemių gyventojus (būtent jie rėmė Jogailaičių universiteto atgaivinimą ir Vavelio atsikūrimą). Krokuvoje atsikūrinėjo leidyklos, bibliotekos, muziejai, Mokslų akademija. Patriotiškai nusiteikusios žymiausios, dažniausiai pavel-

du turtingos šeimos viena po kitos ėmė siųsti savo buvusios valstybės istorijai svarbius artefaktus į Krokuvą. Kiekvienas toks patriotinio nusiteikimo aktas buvo garsinamas ne tik Krokuvos, bet ir Varšuvos, Poznanės, Vilniaus spaudoje. Žinodamas tai L. Gadonas ėmė svarstyti apie galimybę pačiam persikelti gyventi į Krokuvą, ten perkelti Čartoriskių ir savo paties rinkinius, nes vienintelė vieta, kur jam buvo įmanoma įsikurti arčiausiai tėviškės, susitikti su giminaičiais, bendrauti su studijų kolegomis buvo būtent Krokuva.

Krokuva ir kunigaikščių Čartoriskių muziejus

Tais laikais mūsų didikai Krokuvai padovanojo labai daug Lietuvos kultūros paveldo artefaktų. Net archeologinė medžiaga, sukaupta mūsų bajorėliams vykdant mėgėjiškus kasinėjimus, keliavo į Krokuvą. Iki šiol Krokuvos archeologijos muziejaus darbuotojai teigia, kad meniniu požiūriu baltiška medžiaga – vertingiausia jų kolekcijos dalis ir kad jai neprilygsta ankstyvųjų viduramžių slaviška medžiaga, gauta iš Pietų Lenkijos.

Krokuvoje tuo metu nemažai Liubomiro pažįstamų aktyviai dalyvavo visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje, net jo Tartu universiteto draugas G. Manteuffelis buvo tapęs Krokuvos universiteto Dailės istorikų sekcijos nariu.

Tada Krokuvos vicemeru, o vėliau dvi kadencijas (1890–1900 m.) meru (prezidentu) buvo Juozapas Friedleinas – senosios sostinės modernizatorius, Jogailaičių universiteto auklėtinis, kolekcionierius ir istorikas, miesto teatro, elektrinės, vandentiekio sistemos steigėjas. Būdamas meru jis visą laiką daug dėmesio skyrė Vavelio pilies, senųjų Krokuvos bažnyčių, Istorinio muziejaus turtinimui, moksliškai pagrįstu paminklų, aikščių ir, svarbiausia, Vavelio pilies renovacijai. Tikėtina, kad Liubomiro apsisprendimą persikelti gyventi į Krokuvą pagreitino būtent šio mero-prezidento veikla bei iš jo gautas Kvietimas kaip ypatingai Lenkijos kultūrai nusipelniusiam asmeniui, kilusiam, kaip ir Adomas Mickevičius, iš Lietuvos, jo šeimos draugui, Krokuvos senamiesčio centre didžiojo poeto A. Mickevičiaus šimtųjų gimimo metinių proga atidengti jam skirtą paminklą (šis Kvietimas yra išlikęs Čartoriskių bibliotekos rankraštyne – 1898, B.Cz., 7327.III).

Poeto Adomo Mickevičiaus paminklas Krokuvoje. 1898 m. jį atidengė Liubomiras Gadonas. S. Butrimienės nuotr., 2019 m.

1899 m. Liubomiras persikėlė gyventi į Krokuvą. Prieš išvykdamas senam savo bičiuliui G.Manteuffeliui jis rašė: „nenorėčiau paguldyti savo žemaitiškų kaulų amžino kankano krašte“ (Manteuffel G., 1911, p. 180). Tie jo „kaulai“ po dešimties metų atgulė Krokuvos Rakovicų kapinių 16-ame kvartale, prie centrinio įėjimo.

Išlikusi korespondencija liudija apie persikraustymo į Krokuvą rūpesčius, užgulusius Liubomiro pečius. Yra šimtai laiškų, susijusių su šiomis konkrečiomis to meto jo veiklomis: 1. Pastatų muziejui, bibliotekai, archyvui suradimas, remontas, naujų pastatų prijungimai vykstant statyboms, administravimas, rinkinių tvarkymas; 2. Čartoriskių Paryžiaus rinkinio perkėlimas; 3. Turtingiausios Lenkijos ir Lietuvos didikės Izabelės Flemingaitės-Čartoriskienės Pulavų rinkinio tvarkymas; 4. Kunigaikščių Čartoriskių „Slaptojo archyvo“ tvarkymas. Laiškuose randame ir daug duomenų apie meno objektų bei antikvarinių vertybių pirkimą įvairiose Europos šalyse.

(Nukelta į 44 p.)

Neogotikinis jungiamasis tiltas (arkada) virš Pijarska gatvės Krokuvoje (Lenkija), kur yra Kunigaikščių Čartoriskių muziejus ir biblioteka. Įkuriant šią įstaigą daug kuo nusipelnė Liubomiras Gadonas. S. Butrimienės nuotrauka, 2019 m.

Ką Liubomiras nuveikė Krokuvoje? Apie tai nėra plačiau rašyta. Bene informatyviausias šaltinis šiam, jau paskutiniam ir labai svarbiam jo gyvenimo dešimtmečiui aptarti, yra jo korespondencija, saugoma Kunigaikščių Čartoriskių muziejuje ir bibliotekoje.

Paryžiuje, kai Liubomiras tapo kunigaikščio A. J. Čartoriskio sekretoriumi, jis rūpinosi gausiais Čartoriskių giminės rinkiniais, kurių pradžia siekia dar XVIII a. paskutinįjį dešimtmetį, jau minėta kultūros mecenatė Izabelė Flemingaitė-Čartoriskienė Pulavuose ėmė kaupti turtingus, visų pirma, dailės rinkinius. Po 1830–1831 m. sukilimo rusams konfiskavus Čartoriskių dvarus, dalį ten buvusių rinkinių pavyko pergabenti į Paryžių. Jais po 1863–1864 m. ėmė rūpintis Liubomiras. Pirmiausiai jis pabandė surinkti išsklaidytus Pulavų rinkinius, vėliau jam buvo patikėti ir visi Čartoriskių giminės dokumentai, saugoti „slaptajame archyve“. Jis rūpinosi ir vertingiausiu Čartoriskių dailės rinkinio paveikslu – Leonardo da Vinči „Dama su šermuonėliu“ (šis kūrinys dabar saugomas Čartoriskių muziejuje ir yra didžiulis Lenkijos nacionalinis turtas).

Visų Čartoriskių kolekcijų rinkimo ir išsaugojimo pagrindas – jų Sieniavų valda (ordinacija), kuriai priklausė 22 900 ha žemės, o jos vertė buvo 4,5 milijonai Austrijos kronų, o kur dar turtingi meno rinkiniai. Pajamos, gaunamos iš paminėtų Čartoriskių valdų, jiems sudarė galimybę toliau kaupti vertingas giminės kolekcijas, iš antikvariatų pirkti rankraščius, antikvarines knygas, meno kūrinius ir kitas muzealijas. Dalį vertybių, meno kūrinių pirkdavo iš prekeivių, tiesiai iš dailininkų. Yra išlikęs Liubomiro susirašinėjimas su Rygos, Karaliaučiaus ir kitais antikvariatais (Butrimas A., 2019, p. 113). Liubomiras Čartoriskių sukauptais vertybių rinkiniais rūpinosi ir per Paryžiaus Komuną, ir per Prancūzijos-Vokietijos karą (1870–1871).

Nuo seno kaupiamas Čartoriskių giminės archyvas itin išaugo „Hotel Lamber“ veiklos metais. Tada jis tapo svarbiu ne tik giminės, bet ir Abiejų Tautų buvusios valstybės „pomirtinei“ istorijai. Tuo metu rinkinyje išsiskyrė dvi jo dalys – politinė ir giminės. Kad visi šie rinkiniai būtų saugūs, liudytų Tėvynės istoriją, po Prancūzijos–Prūsijos karo, vadinamo Prancūzijos su Vokietijos valstybių koalicija, buvo nutarta visus šiuos rinkinius ir archyvą perkelti į Krokuvą, kur tada, kaip jau minėta, kūrėsi svarbiausios lenkų mokslo, kultūros ir paveldo institucijos. Kad tai įvyktų, prireikė ne tik daug organizacinio darbo, bet ir pinigų. Buvo panaudotos milijoninės lėšos, kurias Čartoriskiai gavo iš savo Seniavos ordinacijos žemių, buvusių Austrijoje ir Vengrijoje. Na o didžiausia rinkinių perkėlimo į Krokuvą administracinė našta atiteko Liubomirui. Jis, bendradarbiaudamas su advokatais, pirmiausiai didžiąją kolekcijos dalį nugabeno į Krokuvos miesto arsenalą, o tada už Čartoriskių lėšas nupirko kolekcijoms saugoti reikalingų pastatų, kurie buvo šalia pijorų vienuolyno. Samdyti architektai tris pastatus sujungė į vieną kompleksą. Čia buvo įkurtas Kunigaikščių Čartoriskių muziejus, biblioteka, rankraštynas, saugomi turtingi meno ir ikonografiniai rinkiniai. Praėjimą tarp šių pastatų sujungė raudonų figūrinių plytų arkada, kurią, kaip ir daugelį langų, papuošė Čartoriskių herbas – Vytis, liudijantis šios giminės lietuvišką kilmę.

L. Gadono fonde, saugomame šios Čartoriskių bibliotekos rankraštyne, yra išlikę šimtas du 1887–1897 m. rašyti laiškai (Liubomiro susirašinėjimas su Krokuvos advokatu Vladislovu Lisovskiu dėl finansinių, organizacinių Kunigaikščių Čartoriskių muziejaus reikalų (Korespondencija su V. Lisovskiu, B. Cz., 7341 IV, 1887–1897), taip pat šimtai jo susirašinėjimo su Boleslovu Biskupskiu, Marianu Sokolovskiu, Mečislovu Kamenskiu, Juozapu Lepkovskiu ir kitais asmenimis laiškų. Skaitydamas juos gali suprasti, koks milžiniškas buvo L. Gadono indėlis kuriant Kunigaikščių Čartoriskių muziejų Krokuvoje

tuo laikotarpiu, kai pats Liubomiras dar gyveno Paryžiuje, o darbai jau vyko Krokuvoje. Nuo 1899 m., jau persikėlęs į Krokuvą, jis toliau rūpinosi Čartoriskių ir savo paties vertybių rinkinių įkurdinimu, gausinimu, Krokuvos senamiestyje jau veikiančiu muziejumi.

Dar Paryžiaus laikais L. Gadono pradėti kaupti lituanistiniai rinkiniai, Krokuvos Kunigaikščių Čartoriskių muziejuje, ypač jo bibliotekoje kaupiamos lituanistinės knygos, iki šiol yra bene svarbiausi mūsų kultūros šaltiniai užsienyje (Korespondencija su B. Biskupskiu, B. Cz., f. 7357, t. 1 1883–1884; korespondencija su M. Sokolovskiu, ten pat, III, t. 2, 1883–1894; korespondencija su L. Bentkovskiu, M. Kamienskiu, J. Lepkovskiu, ten pat, III, t. 3, 1871–1894).

Mecenatinės veiklos organizatorius

Po 1863–1864 m. sukilimo į Prancūziją atvykusių emigrantų padėtis po 1870 m. šioje su Prūsija kariavusioje šalyje labai pablogėjo. Adomo Mickevičiaus sūnus V. Mickevičius rašo, kad tokiu sudėtingu laikotarpiu čia kunigaikštis Oginskis tapo „knygrišiu“, filaretas Steponas Zanas dainavo komiškos operos chore, o neretas gimtinėje buvęs stambus žemvaldys Paryžiuje traukė vežimėlį su daržovėmis ar uždegdavo miesto žiburius (Mickiewicz W., 1914, p. 223–224).

Suprantama, kad Liubomiro labdaringa finansinė ir organizacinė veikla, jo tvarkomi Čartoriskių finansai tapo labai svarbūs iš pavergtos Tėvynės atvykusiems jaunuoliams, norintiems siekti mokslo, studijuoti menus, bandantiems gauti užsakymų. Kadangi Liubomiras pats buvo menų mėgėjas, pirkdavo kūrinius tvarkomoms kolekcijoms, jis galėjo, pasinaudodamas savo autoritetu ir įtaka turtingiesiems, daug kuo padėti studentams bei atskiriems menininkams. Daugiausiai lėšų, skiriamų šiai pagalbai, jis gaudavo iš Čartoriskių šeimos. Šiomis lėšomis jis pirmiausiai rėmė Paryžiuje studijuojančius mediciną, teisę, menus, istoriją, filosofiją, literatūrą, o vėliau – ir jaunimą, besimokantį Ciuricho, Fryburgo, Berlyno, Miuncheno, Vienos universitetuose bei menų akademijose.

Čartoriškių bibliotekos rankraščių skyriaus Liubomiro Gadono fonde saugomos ataskaitos, laiškai, kvitai, susirašinėjimai, susiję su jo remtais studentais. Liubomiras buvo biurokratas iš Dievo dovanos. Gavęs lėšų stipendijoms, jis pats nuspręsdavo, kam jas skirti (kunigaikštis Čartoriskis, jo šeimos nariai tokiais reikalais neužsiimdavo). Iki 1888 m. Liubomiras skirdavo tik vienkartines stipendijas, o nuo 1888

(Nukelta į 46 p.)

Atminimo lenta Lenkų bibliotekos Paryžiuje kiemelyje su jos vadovų ir darbuotojų pavardėmis. Tarp jų – ir išeivių iš Žemaitijos ir Lietuvos. S. Butrimienė nuotr., 2025 m.

Paryžiaus lenkų biblioteka ir muziejus. Čia ilgai dirbo, 1880–1894 m. direktoriaus pareigas ėjo Liubomiras Gadonas. S. Butrimienės nuotr., 2026 m.

Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdeckienės (1823–1890) portretas. Kūrinio originalo autorius – dailininkas Francas Ksaveras Vinterhalteris (1805–1873). Portretas saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje. Nuotrauka iš: https://inx.lv/J6O1F

metų – ir nuolatines. Jis labai rėmė Paryžiuje gyvenusius ir kūrusius lietuvių bei lenkų menininkus, ypač pirkdamas jų tapybos, grafikos darbus savo ir Čartoriskių rinkiniams. Pinigų tokiems pirkimams jis tiesiog išprašydavo iš Čartoriskių bei kitų turtingų meno mylėtojų.

Ryšiai su žinomais, iš Lietuvos kilusiais, menininkais ir kitais tėvynainiais

Liubomiras bendravo, palaikė glaudžius ryšius su daugeliu ano meto iškilių žmonių. Jis ilgą laiką draugavo ir su tapytoju Alfredu Izidoriumi Romeriu, kuris buvo aliejumi ant drobės nutapęs ir savo dukters Helenos Romer-Ochenkovskos portretą. Jis, tikėtina, buvo sukurtas Lietuvoje ar dailininko studijoje Paryžiuje, nes A. Romeris ten dažnai portretuodavo pažįstamus. Liubomiras šį kūrinį įsigijo ir testamentu paliko Krokuvoje gyvenusiems A. ir A. Gelgaudams. Dabar šis portretas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Dailininkas Mykolas Elvyras Andrioli 1886 m. sukūrė piešinių kolekcininkui grafui Benediktui Tiškevičiui, su kuriuo jis bendravo ir kartu leido laiką. Jie buvo eksponuojami Neji-prie Senos, netoli Paryžiaus. L. Gadonas buvo gavęs galeriją, kurioje ši paroda vyko. Tarp parodos eksponatų buvo ir Adomo Mickevičiaus „Pono Tado“ XII knygoje apdainuoto žydelio Jankelio atvaizdas. Vėliau Jankelis tapo pagrindiniu Liubomiro straipsnio, išspausdinto A. Mickevičiaus 100-mečio jubiliejui skirtoje knygoje, herojumi („Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych : książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898“). Į šią knygą pateko ir kai kurių autorių, įvairiais laikais gyvenusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, straipsniai. Tarp jų yra ir Tartu universiteto absolventų, kurie daugelį metų bendravo, veikė tarsi kokia neįregistruota brolija, tekstų. G. Manteuffelio straipsnio apimtis šiame leidinyje didžiulė (siekia vos ne 100 puslapių). Šią bendramokslių ir bendraminčių „Tartu universiteto broliją“ sudarė iš Šiaurės Lietuvos ir buvusios Latgalos teritorijos, anksčiau priklausiusios Livonijai, vėliau Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, dar vėliau – Žemaičių vyskupystei, kilę didikai.

Viena Tartu ratelio narė buvo Rokiškio grafo Ignoto Tyzenhauzo dukra tapytoja ir filantropė Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdzeckienė. Liubomiro padedama ji pateko į dailės mokyklą „Arts Decoratifs“. Kai jis tuo rūpinosi, užsimezgė G. Manteuffelio, L. Gadono ir M. Tyzenhauzaitės ryšiai. Tikėtina, kad kartais, kai Paryžiaus jauniesiems menininkams pritrūkdavo pinigų, Liubomirui per tarpininkę Mariją pavykdavo gauti turtingo jos brolio Reinoldo Tyzenhauzo stipendiją.

Dovanos Popiežiui ir Liubomiro Gadono bičiuliai buvusiose Žemaičių vyskupystės sėlių ir latgalių žemėse

Iš Latvijos ir Šiaurės Lietuvos kilusį Lietuvos elitą vienijo ne tik Tartu universitete, bet ir Mintaujos gimnazijoje bendrai praleisti mokslo metai. Dalis šių Liubomiro pažįstamų ir bičiulių, kurių šeimos save kildino iš Livonijos didikų, vedybų keliu XIX amžiuje jau giminiavosi su lietuviškų ir lenkiškų šaknų turinčiomis šeimomis. Patekus į Rusijos imperijos valdžią, šį dviejose valstybėse buvusį elitą dar

labiau suartino posukiliminės represijos, ryšius dar labiau sutvirtino jų priklausymas tai pačiai Žemaičių vyskupystei, kuri savo veiklą labai suaktyvino vyskupo Motiejaus Valančiaus laikais. Tipiška dviejų kultūrų suformuota asmenybė buvo jau minėtas vokiškų šaknų turintis Latgalos istorikas, Liubomiro draugas G. Manteuffelis (1832–1916). Jo motina Marija Ryk Manteuffel (*fon Ryck*) buvo katalikė, tėvas baronas Jokūbas Manteuffel-Szoege priklausė senajai Livonijos riterių šeimai, buvo protestantas, išpažino liuteronų tikėjimą, bet prieš mirtį, įtakojamas žmonos, priėmė katalikų tikėjimą. Gustavo brolis Richardas Johanas Manteuffelis (1831–1887) buvo aktyvus 1863 m. sukilimo dalyvis.

Gustavas 1862–1871 leido kalendorius latgalių kalba. Jis Rezeknės ir Dricanų apylinkėse surinko ir paskelbė 170 latgaliečių dainų, tyrinėjo ne tik savo krašto istoriją, bet ir jo kultūros istoriją, buvo Krokuvos mokslų akademijos dailės istorijos sekcijos narys, žymus folkloristas, bažnyčios istorikas, dailės, architektūros, literatūros tyrinėtojas, bibliografas, taip pat ir muzikas, kompozitorius bei etnologas. Jis yra paskelbęs daugiau kaip 300 straipsnių vokiečių, lenkų, latgalių, švedų kalbomis. Didelė šių darbų dalis skirta Baltijos regiono istorijai ir ypač daug Latgalos kultūros istorijai. Žinoma, kad jis kūrė ir religinio turinio giesmes, tarp jų ir Antano Strazdelio „Giesmės prieš Mišias“ („Pulkim ant kelių visi krikščionys“) latgališką variantą – „Krissim nyu celūs mes pazemeigi“. Ji ilgą laiką buvo pati populiariausia giesmė visoje Latgaloje – XX a. giedota Mišių pradžioje visose Latgalos bažnyčiose.

Leipcigo etnografijos muziejus G. Manteuffelį apdovanojo metiniu diplomu. Jis buvo šio muziejaus garbės narys. Dabar Gustavas laikomas šiuolaikinės modernios Latgalos bei dabartinės Latvijos ir Estijos istoriografijos pionieriumi. Jis su lenkiškąja istoriografijos tradicija labai kirtosi dėl Teutonų ordino, Romos katalikų bažnyčios vaidmens vykdant Baltijos kraštų kolonizavimo misiją bei dėl Livonijos nobiliteto šeimų, jos riterijos nuopelnų Baltijos kraštams pripažinimo.

1854 m. popiežius Pijus IX bulėje „Ineffabilis Deus“ paskelbė ir visoje Romos katalikų bažnyčioje įtvirtino Švč. Mergelės Marijos Nekaltai pradėtosios dogmą. Kaip dovaną ir padėką už tai popiežiui prancūzų kunigas – abatas Sire inicijavo šios Bulės

Gustavas Manteuffelis (1832–1916). Portreto autorius nežinomas. Nuotrauka iš: https://inx.lv/J6O1n

vertimą į visas pasaulio kalbas. Įtakingosios katalikų asmenybės ne tik ėmė versti šią Bulę į savo kalbas, bet ir kaligrafiškai ją perrašinėti, iliustruoti ir prabangiai įrišinėti. Iš lotynų į lenkų kalbą Bulę išvertė Paryžiaus Šv. Sulpicijaus seminarijos profesorius kunigas Marie Dominikas Aleksanderis Jełovickis, o iliustruoti ją kartu su kitomis dviem grafienėmis Sire pakvietė tuo metu Prancūzijoje gyvenusią jau minėtą pamaldžią dailininkę Mariją Tyzenhauzaitę-Pšezdeckienę. Bulės iliustracijas Marija iš pradžių kūrė Paryžiuje (tuo laikotarpiu užsimezgė jos ryšiai su L. Gadonu), o vėliau ji tuo užsiėmė Varšuvoje (Džiaugytė G., Prie Nemunėlio, 2018 Nr. 1 (40), p. 1–17). Kartu su ja iliustracijas kūrė grafienės Idalija Sobianskytė-Broel-Pliaterienė bei Natalija Bisping-Kicka. Iliustracijos sukurtos netrukus po 1863 m. sukilimo (beveik visos jos datuotos 1867 m., kai rusų valdžia dar labai intensyviai persekiojo 1863–1864 m. sukilimo dalyvius). Tada viena iš iliustratorių – I. Sobianskytė-Broel-Pliaterienė, rūpinosi tremtyje Sibire atsidūrusio sūnaus gelbėjimu bei jo galimybėmis išvykti į Austriją. Ši grafienė po sukilimo buvo praradusi ir jai anksčiau priklausiusius dvarus. Bulės

(Nukelta į 48 p.)

2014 m. Italijos spaustuvėje „Franco Cosimo Panini Editore.S.p.a.“, užbaigto išleisti albumo „Terra Mariana 1186–1888“ lotyniškos versijos faksimilinio leidinio viršelis. Nuotrauka iš: https://inx.lv/J6O1a

2014 m. Italijos spaustuvėje „Franco Cosimo Panini Editore.S.p.a.“ užbaigtas išleisti albumo „Terra Mariana 1186–1888“ lotyniškos versijos faksimilinis leidinys (originalo lotynų kalba sukurtas albumas buvo įteiktas Popiežiui Leonui XIII, dabar yra saugomas Vatikano bibliotekoje). Faksimilės išleistos įgyvendinant 2007 m. Latvijos nacionalinės bibliotekos ir Vatikano apaštališkosios bibliotekos pasirašytą bendros leidybos sutartį. Faksimilinio leidinio mokslinis redaktorius – Andris Levāns, dailininkas – Aivaras Plotka. Nuotrauka iš: https://inx.lv/J6OU3

iliustracijos rodo, kad visos šios grafienės tada buvo tikros bebaimės – jos savo kūriniuose įamžino svarbiausius Lietuvos valstybingumo atributus – „Vytį“, „Žemaičių herbą „Mešką“, „Aušros Vartus“ ir kt.

Grafienei M. Tyzenhauzaitei-Pšezdeckienei 1890 m. mirus, jos sūnaus rūpesčiu iliustruota Bulė buvo įteikta Popiežiui Leonui XIII, jos originalas saugomas Vatikano bibliotekoje, 2025 m. buvo eksponuojamas Rokiškio muziejuje. Yra išleistas šios Bulės (apimtis – 19 lapų) fotografuotinis variantas.

Bulės vertimo kiekvienas puslapis yra iliustruotas miniatiūromis su Lietuvos ir Lenkijos pamaldumo Švč. Mergelei Marijai pavyzdžiais (Vasiliauskienė Aušra, 2022, „Logos“, p. 137), leninių kunigaikštysčių herbais, žymiausių krašto asmenybių portretais, garsiais Švč. Mergelės Marijos Nekaltai pradėtosios paveikslais. Lakštuose vaizduojama ir Vilniaus šv. Onos bažnyčia, karalienė Barbora Radvilaitė.

Bulę iš lotynų į lietuvių kalbą išvertė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Kurį laiką buvo manoma, kad vertė pirmosios Žemaičių poetės Karolinos Praniauskaitės brolis Otonas Praniauskas, bet dabar vertimo autorystė priskiriama Motiejui Valančiui (Biržiška Aleksandras, 1965, t. III, p. 268–271).

Ši Bulė dar yra išversta ir į bažnytines slavų kalbas.

Kita dovana tam pačiam Popiežiui Leonui XIII (ji 1888 m. pažymint Popiežiaus kunigystės 50-mečio jubiliejų buvo įteikta kaip Rygos miesto dovana). Tai „Terra Mariana 1186–1888“ – įspūdingas albumas, dabar taip pat saugomas Vatikano bibliotekoje. Ilgą laiką manyta, kad šis albumas inicijuotas arba bent jau mecenuotas, o gal net iliustruotas M. Tyzenhauzaitės-Pšezdeckienės. Pastarųjų metų tyrimai rodo, kad šio albumo iniciatoriumi, koncepcijos kūrėju ir pagrindiniu jos įgyvendintoju buvo daugelį kartų šiame straipsnyje jau minėtas Latgalos, Livonijos meno ir kultūros istorikas, Liubomiro ir Marijos draugas G. Manteuffelis.

Marija, kuri buvo Rokiškio grafo, mecenato Reinoldijaus Tyzenhauzo ir vienos pirmųjų istorinės Lietuvos rašytojų grafienės Sofijos Tyzenhauzaitės de Šuazel-Gufjė sesuo, anuo metu garsėjo ne tik kaip menininkė, bet ir kaip mecenatė. Žinoma, kad ji skyrė lėšų su jos giminės istorija susijusios koplyčios Rygos katedroje restauravimui.

Gustavas, būdamas Livonijos kultūros ir baž-

nytinio paveldo žinovas, inicijavo albumo „Terra Mariana 1186–1888“ sukūrimą, jį sudarė, atrinko jam žymiausių dailininkų iliustracijas, parengė prierašų prie iliustracijų tekstus. Yra albumo lotyniška ir vokiška versija. Lotyniškos versijos teksto autorius– pats Gustavas. Šioje dabar Vatikane saugomoje Popiežiui įteiktoje dovanoje yra 48 spalvoti Latvijos, Estijos ir Ozilijos pilių bei griuvėsių vaizdai, 29 senųjų bažnyčių piešiniai, 66 žymiausių Livonijos giminių herbai, tekstas, skirtas daugelio šimtmečių Livonijos ir krikščioniškajai jos bažnyčios istorijai, Latgalai, kurioje dvarų turėjo ne tik pats Gustavas, bet ir Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdeckienė, dalis jų giminaičių. Albume yra įamžintas katalikybės atėjimas į „Marijos žemę“, pradedant pirmuoju jos vyskupu Meinhardu (1186–1196). Albumą sudaro 70 pergamento foliantų (jų dydis – 61 x 45 cm), daug paauksuotų iliustracijų. Jis įdėtas į odinį baltos odos futliarą, sveria 15 kilogramų.

1903 m., praėjus 15 metų po albumo „Terra Mariana 1186–1888“ lotyniškos versijos sukūrimo, Rygoje Aleksandro Grosset spaustuvėje (Verlag Alexander Grosset) G. Manteuffelio pastangomis buvo išspausdinta poligrafinė albumo vokiška, žymiai mažesnio formato versija. Šis albumas Gustavui kainavo tais laikais milžinišką sumą – 11 400 caro rublių. Ar prie to albumo išleidimo finansiškai ar idėjiškai, kaip menininkė ir mecenatė prisidėjo Marija, dabar sunku pasakyti, ypač atsižvelgiant į tai, kad vokiškojo varianto leidimo Rygoje metu ji jau buvo mirusi.

Bet kuriuo atveju šių dviejų dovanų Popiežiui iniciatoriai, kūrėjai ir fundatoriai buvo susiję su iškiliomis Žemaičių vyskupijos, Žemaitijos, Lietuvos, Latgalos asmenybėmis, Tartu universitetu ir Paryžiumi, tekstų ir iliustracijų kūrėjais, menų mecenatais, o Liubomiro Gadono asmenybė buvo svarbi jungiančioji šio draugų rato grandis. Jų nuveikti darbai liudija, kad šie žmonės buvo XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios Europos kultūros elito dalis.

Minėtam draugų ratui reikėtų priskirti dar ir M. Tyzenhauzaitės-Pšezdeckienės brolį Reinoldą Tyzenhauzą, kuris tais laikais buvo žinomas filantropas, Rokiškio bažnyčios statytojas. Jis ne kartą, Liubomirui ir Marijai tarpininkaujant, skyrė stipendijas jauniesiems Paryžiaus menininkams.

Marija ir Liubomiras, kaip liudija Krokuvos Kunigaikščių Čartoriskių bibliotekoje bei Rokiškio muziejuje saugoma jų korespondencija, palaikė artimus ryšius ne tik su G. Manteuffeliu, bet ir su Ciprijonu Kamiliu Norvidu – neįvertintu poetu ir skulptoriumi, puikiu piešėju ir filosofu, kuris, finansiškai remiamas bičiulių, savo gyvenimo saulėlydį pasitiko Paryžiaus šv. Kazimiero prieglaudoje.

Liubomiras Paryžiuje buvo įsigijęs Ciprijono kūrinių, apie dešimt jo piešinių būta Marijos rinkiniuose (jie žuvo Antrojo pasaulinio karo metais Varšuvoje). Kai Ciprijono finansiniai reikalai pablogėjo, Marija 1869 m. nupirko Kamilio Norvido akvarelę „Les Portes des Enfers“ ir norėjo jam už kūrinį sumokėti dvigubą kainą. Liubomiras šio dailininko akvarelę už 50 frankų bandė parduoti kam nors iš lenkų aristokratų emigrantų Paryžiuje. Neradęs pirkėjų, pats ją nupirko Čartoriskių kolekcijai (Butrimas A., 2019, p. 111).

Liubomiras yra padėjęs ir daugeliui Tartu universiteto kolegų. Jis daktaro Stanislavo Janikovskio giminaitį architektą Tomą Prilinskį rekomendavo Krokuvos Sukienicų atstatymo komisijai. Kadangi Tomo sukurtas projektas patiko A. J. Čartoriskiui, jis buvo įgyvendintas ir pelnė autoriui šlovę ir žinomumą.

Liubomiro Gadono fonde yra išlikusių kvitų už apmokėtus Miuncheno politechnikos mokyklos auklėtinių mokslus (Liubomiras Gadonas. Korespondencija, 1870–1877, B. Cz., 7338. II, 1872 m. kvitas). Jis yra rūpinęsis ir dailininkės E.Rakovskos bei Č. Jankovskio kūrybine karjera, prisidėjęs kasmetiniame Paryžiaus salone eksponuojant Jano Matejko kūrinius. Kartu su bendraminčiais paaukojo lėšų graikų katalikų (unitų) mokslinės edukacinės institucijos įsteigimui Lvove (Liubomiras Gadonas. Korespondencija, 1881, B. Cz. 7352. IV, T. 2). Vienas iš didžiausių jo labdaros aktų (200 000 Austrijos kronų suma) – testamentu palikta fundacija Gadonų giminės vaikų studijoms Jogailaičių universitete, tačiau atrodo, kad šia fundacija giminaičiai nepasinaudojo.

Krokuvoje L. Gadonas įsikūrė pas pusbrolį Adomą Gelgudą ir jo žmoną Anelę – pas iš Londono atvykusius „klajūnus“ emigrantus, gyvenusius Volskos gatvėje (dabar Jozefo Pilsudskio) su tolumoje, gatvės panoramos pabaigoje stūksančiu Tado Kosciuškos pilkapiu, kuris buvo ypatingai jam brangus.

(Nukelta į 50 p.)

Mauzoliejaus-koplytėlėa Krokuvos Rakovicų kapinėse (Lenkija), kurioje ant fasado yra pritvirtinta memorialinė lenta su čia palaidotų lietuvių ir lenkų kilmės 1831 ir 1863 m. sukilimų dalyvių pavardėmis ir vardais, fragmentas. S. Butrimienės nuotr., 2025 m.

Liubomiro Gadono antkapinis paminklas Krokuvos Rakovicų kapinėse (Lenkija). S. Butrimienės nuotr., 2019 m.

A. ir A. Gelgudų anūkas yra žymus Didžiosios Britanijos aktorius ir rašytojas seras John Gielgud.

Krokuvoje paskutiniais Liubomiro gyvenimo metais juo rūpinosi Tartu universiteto absolventas Bronislovas Kader-Kaderis – žymus Jogailaičių universiteto profesorius, chirurgas, baigęs mokslus pas Liubomiro draugo G. Manteuffelio brolį, taip pat Tartu universiteto profesorių Vernerį Zoege von Manteuffelį.

L. Gadonas mirė 1908 m., jo palaikai amžinam poilsiui atgulė Krokuvos Rakovicų kapinių 16-ame kvartale, prie centrinio įėjimo. Kapas lengvai randamas, iki šiol yra prižiūrimas. Jį ženklina paprastas praėjusio šimtmečio pradžią menantis antkapis. Visai netoli Liubomiro kapo – koplytėlės-mauzoliejai su Lietuvos ir Lenkijos herbais, o ant fasado – memorialinė lenta, kurioje užrašytos čia palaidotų iš Lietuvos ir Lenkijos teritorijų kilusių 1831 ir 1863 metų sukilimų dalyvių pavardės bei vardai.

NAUDOTI ŠALTINIAI:

1. Išrašai, pastabos, ištraukos in B. Cz., f. 7331, III t., 1. Baltai, 4. Joakimas Lelevelis 5. „Lietuviškos pavardės“.

2. Korespondencija su V. Lisovskiu in B. Cz., f. 7341, IV. 1887–1897. t. 4

3. Korespondencija su B. Biskupskiu in B. Cz., f. 7357, III. t. 1, 1883–1884.

4. Korespondencija su Biskupskiu in B. Cz., f. 7357, III t. 1, 1883–1894.

5. Korespondencija su L. Bentkovskiu, M. Kamienskiu, J. Lepkovskiu in B. Cz., f. 7357, III t. 3, 1871–1894.

6. Korespondencija su M. Sokolovskiu in B.Cz., f. 7357, III. t. 2, 1883–1894.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Biržiška V., Otonas Praniauskis. In: *Aleksandrynas*, Chicago, 1965, t. 3, p. 268–271.

2. Biernat A., *Biblioteka Polska w Paryżu – dzieje, zbiory, ludzie. Warszawa–Paryż*, 2024.

3. Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej,* t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Dig, 2015, p. 399–403; LVIA, F. 391-1-1058.

4. Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 3, Warszawa, 2015, p. 53–62.

5. Błaszczyk G., *Jan Preker (1807–po 1874) i jego „zbiór“ do dziejów Litwy, Acta Baltico–Slavica XV*, 1983, p. 139–156.

6. Butrimas A., *Biržulis. Medžiotojai, žvejai ir senieji žemdirbiai X–II tūkstantmetyje pr. Kr. I t. Paminklų tyrinėjimai*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2019, p. 32.

7. Butrimas A., *Žemaičių kunigaikštystė bajorų Gadonų raštuose / The Duchy of Samogitia in the Texts of the Gadonas Noble Family. Žemaičių*

praeitis 18, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2019.

8. Czerwińska-Pyzik J., *Lubomir Gadon (1831–1908): działacz, historyk i publicista emigracyjny, praca doktorska, Uniwersytet Pedagogiczny* im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków, 2009.

9. Daugnora E., „Vytis ir Lenkija: iš praeities į dabartį ir ateitį“. In: *Prie Nemunėlio*, 2025, Nr. 2 (54), p. 6–11.

10. Džiaugytė G., „Ryškėjantis portretas: grafienės Marijos Pšezdeckienės asmenybė ir veikla“. In: *Prie Nemunėlio*, Nr. 1 (40), p. 1–17.

11. Gadon L., *Z życia Polaków we Francji; rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu 1832–1882*, Paryż, 1883, 168 p.

12. Gadon L., „Mickiewicz i Jakob krawiec“ in *„Z ziemi pogórków lesnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbiorowa, poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin. 1798–1898*“, Warszawa, 1899, p. 60–68.

13. Gadon L., *Emigracya Polska: pierwsze lata po upadku powstania listopadowego*, Kraków, t. I. 1901.

14. Gadon L., *Emigracya Polska: pierwsze lata po upadku powstania listopadowego,* t. II, Kraków, 1901.

15. Gadon L., *Emigracya Polska: pierwsze lata po upadku powstania listopadowego*, t. III, Kraków, 1902.

16. Gadon L., *Nieco o naszej rodzinie*, Kraków, 1905 (rankraščio teisėmis).

17. Kieniewicz S., iPSB; Czerwinska-Pyzik, 2010, p. 15, *Internetowy Polski Slownik Biograficzny* http://www.ipsb.nina.gov.pl, 2026 05 07

18. Kieniewicz S., „Lubomir Gadon: powstaniec, dziennikarz, historyk Wielkiej Emigracji“. In: *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, https;//www.ipsb.nina, gov.pl.2026.05.08

19. Kujelis G., „Vytis ir Lenkija. Pradžia arba dievo keliai nežinomi“. In: *Prie Nemunėlio*, 2025, Nr. 2 (54), p. 3–5.

20. Manteuffel G., 1899, „Łotwa i jej pieśni gminne“, w: *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych: książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898*, Wilno, 1900, p. 166–260.

21. Manteuffel G., *Terra Mariana 1186–1888. Reproduktionen des von den römischen Katholiken hiesiger Provinzen Sr. Heiligkeit Leo XIII. zum Jubiläum 1888 dargebrachten Album*. Riga: Verlag Alexander Grosset, 1903.

22. Manteuffel G., *Z dziejów Dorpatu i bylego Uniwersytetu Dorpackiego,* Warszawa, 1911.

23. Manteuffel G., „Listy znad Bałtyku. XIII“, In: *Przegląd Powszechny. Rok czwarty. Tom XV*. Lipiec, sierpien, wrzesień, Kraków, 1887, s. 314–328.

24. Mickiewicz W., „Życie polskie w Paryżu“, *Tygodnik illustrowany*, 1914. 03. 21, p. 222–225.

25. *Rocznik Towarzystwa Hystoryczno-literackiego* (*Anales de la Societé Historique et Litteraire*) 6 vol in-8. Année 1866, 375 p., Année 1867, 412 p., Année 1868, 441 p., Année 1869, 310 p. Paris, Libraire du Luxemburg, Année 1870–1872, 676 p., Année 1873–1878, 2 vol. 419 p. ir 458 p. Poznan, chez Županski.

26. Tyla A., *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais*. Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013.

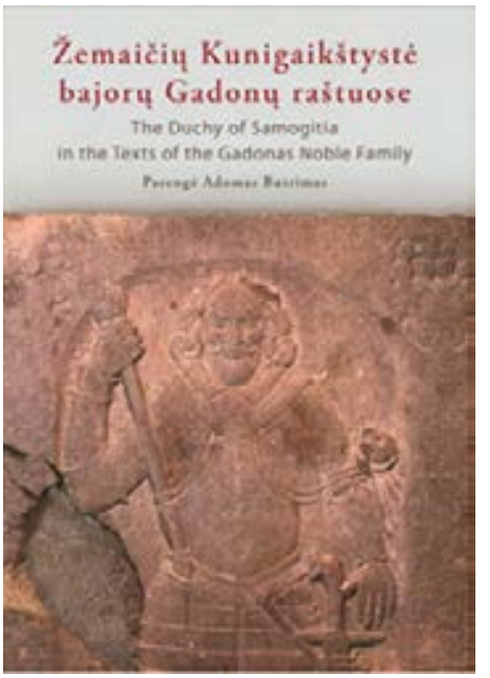
27. Urbšienė M., „Medžiaga kan. Zabičio ir Vladimiro Gadono biografijoms“. *XXVII knygos mėgėjų metraštis*, Kaunas, 1933, t. I, p. 73–85.

28. Vasiliauskienė A., „Grafienės Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdeckienės (1823–1890) kūrybinis palikimas“. Vilnius: *Logos*, 2022, p.: 112, 137–156.

29. Veitas M. K., *Katalikų bažnyčios Sibire istorijos apybraiža. Žemaičių praeitis 1* (sud. Butrimas A.), Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.

30. Zaleski B., *Zniesienie poddaństwa na Litwie*. 2012-06-12. Net Press Digital Sp.

31. Žemaitė, *Autobiografija*, Marijampolė, 1921. PDF.

Knygos „Žemaičių Kunigaikštystė bajorų Gadonų raštuose. / The Duchy of Samogitia in the Texts of the Gadonas Noble Family“ (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2019) viršelis. Knygą spaudai parengė Adomas Butrimas